

REZUMAT

ACTIVITATEA DE INSPECTOR ȘCOLAR ȘI DE CENZOR AL LUI MÁRTONFI JÓZSEF

Prin activitatea sa de inspector și cenzor, József Mártonfi a jucat un rol deosebit de important în viața științifică și culturală a Ardealului de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Cu cât privim mai în profunzime relațiile sale și responsabilitatea de care a dat dovadă, cu atât mai clar ne apare în fața noastră portretul unui funcționar și om de știință, care a desfășurat o activitate complexă, cu mare seriozitate și devotament, portretul profesorului care a reformat viața școlilor catolice din Transilvania.

Mártonfi a cunoscut foarte bine decretul imperiale de la litera cărora nu a vrut să se îndepărteze, interpretându-le însă în favoarea educării tineretului din Transilvania. Personalitatea sa ne este cunoscută atât prin intermediul corespondenței sale cu György Bánffy cât și prin activitatea sa de organizator. În ceea ce privește activitatea sa oficială, Mártonfi nu s-a abătut niciodată de la decretul imperiale, folosindu-le ca punct de referință în tot ceea ce făcea. Legalitatea și consecvența au reprezentat coordonatele de bază a activității sale de inspector și de cenzor, de la care nu s-a abătut și pe care le pretindea și celor din jurul său.

Prin munca depusă în favoarea tineretului și a culturii, Mártonfi a respectat barierele fixate de către decrete, căutând însă prin acestea să slujească în primul rând semenilor săi și în plan secundar autorității imperiale. Din perspectiva urmașilor săi, fidelitate lui Mártonfi față de autoritatea imperială a condus la neînțelegeri privind personalitatea sa. Astfel, a fost acuzat de intenția de germanizare, numai pentru că a recunoscut avantajul învățării limbii germane în școli. Mártonfi a văzut în deprinderea acestei limbi o modalitate de înlesnire a accesului tineretului către cunoștințele științifice moderne precum și către cultura de un nivel mai înalt, comparativ cu cele oferite de limba latină predată până în acel moment. Înțelegerea limbii germane a deschis poarta către ample cunoștințe, fiindcă cele mai multe opere filozofice, pedagogice scrise inițial în limba franceză sau engleză au fost de obicei traduse în limba germană, devenind disponibile pentru cei care cunoșteau această limbă. Totodată, în timpul lui Iosif al II-lea circulația cărților a devenit mai intensă, iar cărțile au devenit mai ușor de procurat de către cititori.

Mártonfi a subordonat reformarea educației aceleiași ideologii dualiste: în primul rând, educația trebuie să servească interesul statului prin educarea unor cetățeni utili societății; în al doilea rând, idealul estetic trebuie să se înalțe peste utilitarism, învățând tineretul să valoreze științele mai presus de orice.

Mártonfi a contribuit la întocmirea raportului privind modurile de restaurare a educației la valorile sale anterioare, iar, cum conflictul s-a mărit, tot el a fost autorul inovațiilor, fapt care poate fi dovedit și prin asimilarea ideilor prezentate în aceste documente și în scrisorile sale scrise către György Bánffy. De multe ori își exprimă opinia proprie, afirmând că nu statul trebuie să depindă de regulile unui ordin, ci invers, membrii ordinului trebuie să se supună decretelor. În opinia sa, dreptul de control al statului trebuia extins și asupra școlilor din Cluj; prin acesta, tinerii care studiază în această școală ar avea șansa de a avansa și de a obține o catedră în Cluj.

Prin montarea și extinderea observatorului astronomic din Cluj, Mártonfi a urmărit cu minuțiozitate formarea unei vieții științifice a tineretului. Tocmai de aceea a introdus astronomia ca materie în învățământul gimnazial, și își dorea să obțină sprijinul episcopului Ignác Batthyány. A cheltuit foarte mult din chiar veniturile sale proprii pentru a susține această cauză. Dotarea observatorului l-a costat o avere, iar, când observatorul a ars, l-a reconstruit în folosul cercetării științifice. Prin acest institut el a dorit să formeze tineri savanți, care să lege viața științifică a Transilvaniei de cea din marile centre din străinătate.

Analizând activitatea sa de cenzor putem demonstra că, spre deosebire de ceea ce se credea până acum, în 1781 Mártonfi nu a fost numit cenzorul cărților creștine, ci a fost însărcinat cu examinarea cărților non-catolice aduse din străinătate. La această concluzie am putut ajunge pe baza documentelor care se află în Arhivele de Stat din Cluj, între un document al comisiei de revizuire a cărților conține tocmai numirea lui Mártonfi în această funcție. Din aceste documente reiese foarte clar rolul lui Mártonfi în cenzura de la începutul anilor '80 ai secolului al XVIII-lea. Activitatea cenzorială a Comisiei de revizuire a cărților este prezentată pe baza documentelor care s-au păstrat în Arhivele Naționale din Cluj-Napoca. Aceste documente ilustrează foarte clar faptul că, în comparație cu comisia centrală din Viena, comisia de la Sibiu era doar o organizație executivă, iar responsabilitatea cenzorilor era de a lua cunoștință de decretele regale și de a le executa, întrucât cea mai mare parte a acestor documente sunt decrete. Doar câteva dintre aceste documente ne vorbesc despre atitudinea cenzorilor din Transilvania față de cărțile recenzate, adică despre operele care au trecut prin mâinile cenzorilor.

Prin cercetările noastre s-a clarificat și faptul că introducerea în țară a cărților protestante nu a devenit mai ușoară nici către sfârșitul secolului al XVIII-lea. De aceea era necesară în unele cazuri intervenția Consistoriului Reformat în vederea redobândirii unor cărți protestante. Nu avem informații suficiente ca să putem vedea clar cine au fost revizorii care l-au urmat pe Mártonfi și care dintre ei s-au ocupat cu cărțile non-catolice introduse din străinătate. În majoritatea cazurilor nu cunoaștem detalii nici despre posesorii acestor cărți care au fost supuse cenzurii. Cerințele Consistoriului nu au rămas fără efect, fiindcă Guvernul a luat măsuri în vederea restituirii acestor cărți posesorilor în cazul în care cenzorii nu au găsit nimic de respins în acestea. Despre restituirea cărților am găsit într-un caz un document doveditor.

O parte a concluziilor noastre le-am tras pe baza cercetărilor în Biblioteca Teleki Téka din Târgu Mureș a cărților tipărite în Transilvania între anii 1780-1815. În aceste cărți am examinat existența imprimatur-ului, numele censorului și data admitterii acestor cărți. Am fi ajuns la niște concluzii și mai importante dacă în același timp am fi putut examina și exemplarele cenzoriale ale manuscriselor, dar acest lucru se pare un angajament imposibil, fiindcă din aceste manuscrise s-a păstrat numai o mică parte. Prefețele operelor ne dau informații utile privind circumstanțele editării cărților. Din diferitele imprimatur reies numele censorilor acestei perioade, iar, împreună cu datele din prefețe, aflăm că în unele cazuri s-a scurs o perioadă destul de lungă între data aprobării cenzoriale și publicarea efectivă a operelor, astfel că de multe ori cărțile au ieșit mai târziu din tipografie nu din cauza censorilor, ci din cauza tipografului. O altă remarcă este că nemulțumirea față de cenzori era justificată, căci în anumite cazuri – ca al lui Antal Böjthi - censorul a admis manuscrisul la patru ani după ce l-a primit spre avizare.

La Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca între manuscrisele catolice am găsit mai multe exemplare cenzoriale, care ne-au ajutat la înțelegerea procedurii de revizuire, prin diferența între manuscris și exemplarul tipărit, rezultat al corectării censorului. Sunt dezvăluite și acele cazuri în care cenzorii au respins o serie de opere, care – chiar din acest motiv – nu erau cunoscute până acum.